

לילה לילה הרוח עוברת

אברהם בלבן

שלוש שבועות עוד מעט. האורות מבניין הדירות הגבוה שבפינת רחובות מצדה וחולדה יוצרים אגלי אורות קטנים על שלבי התריס שלי. אני מסתכל על צג המחשב בשיר "לילה, לילה" ומדקלם אותם

יום חמישי. למעשה יום שישי השכם בבוקר: אחת אחרי חצות. אני מול המחשב בחדר העבודה שלי. כשחזרת לפני כמה שעות מן החוף, נשמע מאחת הדירות לאורך שדרות בן גוריון קולה הצלול של אסתר עופרים שר את שירו של אלטרמן, "לילה לילה הרוח עוברת". התיישבתי על ספסל בשדרה כדי להאזין לקול הנפלא ולשיר הנפלא. להפתעתי, השיר הסתיים אחרי שלושת בתיו הראשונים. הבית הרביעי והאחרון לא הושמע, כאילו העצב שבו עמוק מדי ועדיף לוותר עליו.

בחדר העבודה שלי נכנסתי ל"אתר אלטרמן" ושמעתי שוב את השיר בביצועה של אסתר עופרים: "לילה, לילה, הרוח עוברת / לילה, לילה, הומה הצמרת / לילה, לילה, כוכב מזמר, / נומי, נומי, כבי את הנר. // לילה, לילה, עצמי את עינייך, / לילה, לילה, בדרך אליך, / לילה, לילה, רכבו חמושים, / נומי, נומי, שלושה פרשים. // לילה, לילה, אחד היה טרף, / לילה, לילה, שני מת בחרב, / לילה, לילה, וזה שנותר / נומי, נומי, את שמך לא זכר."

גם כאן השיר מסתיים אחרי הבית השלישי. באתר קרוב לארבעים ביצועים של השיר המטלטל הזה על ידי מיטב הזמרים ומיטב ההרכבים. תהיתי אם עוד מבצעים בחרו להשמיט את הבית האחרון. הביצוע הקנוני של שושנה דמארי מביא כמובן את השיר לסיומו המר: "לילה, לילה, הרוח גוברת / לילה, לילה, הומה הצמרת, / לילה, לילה, רק את מחכה, / נומי, נומי, הדרך ריקה". הדובר בשיר אינו מסתפק בהודעה שהאיש שנותר בחיים לא זכר כלל את שמה של האישה המצפה לו, אלא מסובב את הסכין בבטן פעם נוספת: את מחכה לשווא, "הדרך ריקה". גם אריק איינשטיין לא נרתע ממה שמתחיל כשיר ערש והופך לשיר אָרס. החריזה של "מחכה" ו"ריקה" מעניקה דגש רב לציפיית השווא, והמוסיקה המכשפת של מרדכי זעירא מעצימה לאין שיעור את נחרצות הידיעה ש"הדרך ריקה."

הלכתי לישון לקראת חצות אבל הניסיון להירדם לא צלח. לא היה רעיון מוצלח להאזין לשישה ביצועים של השיר זה אחרי זה. המוסיקה של זעירא כאילו נספגה באוזני ובמערכת העצבים שלי, ומילות השיר חזרו והתנגנו בראשי, כל ארבעת הבתים. ועכשיו, שוב בחדר העבודה שלי, אני מנסה לעשות מה שעזר לי לא פעם בעבר: להעביר את הרעש מהראש למחשב.

הדבר הראשון שאני שם לב אליו לב בלופ האינסופי של השיר המתנגן בי הוא ריבוי המשמעויות האפשריות של השיר. אפילו הציור הפשוט "לילה, לילה" משנה את משמעותו במהלך השיר. הוא מתחיל את דרכו כציון זמן: השעה היא שעת לילה, בחוץ מאירים כוכבים והרוח מניעה צמרות. הציור הזה חוזר באופן היפנוטי במהלך השיר, כדי להזכיר לנו שמדובר בלילה ובאישה המנסה ללא הצלחה להירדם. ואילו בבית האחרון שתי המלים האלה נהפכות להכללה אפשרית. "לילה, לילה, רק את מחכה": משמע, לא רק הלילה הזה אלא כל לילה את מחכה. יתר על כן, המלים "לילה, לילה" כאן הן גם ציון אפשרי של מצב קיומי. לא במקרה "הכוכב המזמר" של הבית הראשון נעלם כליל: העולם הוא עולם של לילה, של אפלה, של הרג, של הבטחות אהבה שאין לבטוח בהן. העצה לכבות את הנר כמוה כאן גם כעצה להשלים עם המצב, לוותר, לכבות כל תקווה.

הלאה, איך יש לפרש את שיר הערש הזה? השיר נכתב בשנת 1946, זמן קצר אחרי תום מלחמת העולם השנייה, ועל רקע המאבק העקוב מדם שהתחולל בארץ בין היישוב היהודי לתושבים הערביים ובין היישוב לשלטונות המנדט. אין ספק שמועד כתיבת השיר קשור לאווירת האימה המרומזת בו. אבל דומה שמעניין לא פחות לנסות להבין את השיר בהקשר הרחב של שירתו הלירית של אלתרמן. בספרי "הכוכבים שנשארו בחוץ" עסקתי בהרחבה בשירי האהבה הכלולים בספרו של אלתרמן "כוכבים בחוץ" (1938). בכל השירים האלה הדובר הוא גבר הנמצא הרחק מאהובתו, הן מפני שהרחוב והדרכים קוסמים לו, והן מפני שאינו מסוגל לשאת את עוצמת התשוקה לאישה. יחד עם זאת, בשירים הוא מבטיח לאהובתו הרחוקה כי היא תמיד עמוק בלבו, וכי לקראת סוף דרכו ישוב אליה ("חיוך ראשון", "עוד אבוא אל סיפך", "על קביים אלייך", ועוד).

מי הן הדמויות המופיעות ב"לילה, לילה", האומנם אלה אב או אם המנסים על פי הפרשנות המקובלת להרדים את בתם? הלוא אפשר באותה מידה להניח שהדובר הוא גבר הפונה אל אישה כלשהי, ככל הנראה מישהי שהייתה פעם אהובתו, מישהי שפעם חיכתה לו מדי לילה. הגבר מספר במחשבותיו לאישה שהוא עדיין חי אבל האהבה אליה כבתה. לא מיותר להזכיר כי פנייה אל דמות נשית רחוקה היא הדגם המרכזי בשירי האהבה הכלולים ב"כוכבים בחוץ". האוהב מלא התשוקה רואה בעיני רוחו את בדידותה ומנסה לא פעם להרגיעה מרחוק או להרדימה ("יין של סתיו", למשל).

שלוש בבוקר עוד מעט. האורות מבניין הדירות הגבוה שבפינת רחובות מצדה וחולדה יוצרים אגלי אורות קטנים על שלבי התריס שלי. לאור שירי האהבה הכלולים ב"כוכבים בחוץ" נחשפת משמעות אפשרית נוספת ב"לילה, לילה". בשירי "כוכבים בחוץ" הדובר הוא גבר שהאהבה והתשוקה מטריפות את דעתו. גם ממרחק הוא חש "שבוי" על ידי אהובתו, וגם בלילות זיכרונה אינו מניח לו: "אם ירצה אלוהים ונרד מתלייה / ודמותך עד מחר מעיינו תרפה / אספר לך אולי מה קשה לי היה, / עד הבוקר את שמך רק ללמוד בעל פה" ("על קביים אלייך שירי מדדים").

והנה, אם בשירי "כוכבים בחוץ" הדובר מתייסר כל הלילה כששמה של האהובה בפיו, הרי ב"לילה, לילה" הגבר שכח לגמרי את שמה. מרחוק הוא משדר לה שעמד בהצלחה גם בתלאות המלחמה וגם בתלאות האהבה.

אני מסתכל על צג המחשב בשיר "לילה, לילה" וקורא אותו בקול, מדקלם אותו. אין ספק, בלי המוסיקה המטלטלת של זעירא, האפשרות לפיה הדובר בשיר הוא גבר ששוב אינו שבוי בידי האישה בהחלט קיימת. אולי כל התרגיל הזה נועד רק להגן על ראשי העיף מפני הצער שובר הלב שמעניקה המוסיקה למילותיו של אלתרמן, אבל כבר איני יכול לוותר על הקול השני ששמעתי עכשיו בשיר.

שלוש בלילה. אני נכנס בשקט בשקט לחדר השינה. צריך רק לקוות שהמחשבות האלה תישארנה מאחורי בחדר העבודה. לילה לילה השינה מחכה, / נומה נומה הדרך ריקה.